

» Krönika

Gustaf Widén
gustaf.widen@aland.net

Klok som ett får

Vi har blivit med får.

Inte som ägare, utan som hyresvärdar för tre charmiga damer från det driftiga paret **Veronica Olofsson** och **Conny Jansson** på Sommarögård i Föglö. Tackorna Klarissa, Lima och Lucia har för några månader bosatt sig i en del av vår strandskog vid Spetalsund i Degerby, där de ivrigt deltar i arbetet på att förvandla området till något som liknar en naturpark.

Frenetiskt betande strövar de omkring och trampar nya stigar bland allt som vuxit igen. I min barndom betade kor här och bidrog till att hålla kulturlandskapet öppet. Fotografier från tidigt 1900-tal visar en avskalad strandprofil, som delvis kan återskapas.

Fåren är alltså nyttiga gäster, värda all respekt. Men framför allt är de så snälla och sympatiska att man nästan blir rörd av att träffa dem. Klyschan att får är dumma ter sig direkt lögnaktig. Morgon och kväll möts vi för en stunds dialog bortom språkets gränser. Den svartbruna Klarissa är trions mest sociala medlem. Tillitsfullt stryker hon sig mot mina ben som om hon ville säga: också ett får har behov av ömhet.

”Det är som att medverka i ett uråldrigt skådespel, där djurens roller är lika viktiga som människans.”

När vi står tillsammans på klipporna vid sundet känns det som att vistas i paradiskt landskap, målat av någon holländsk 1600-talsmästare. Jag kommer att tänka på **Paulus Potters** etsning från 1644 med en herde som spelar flöjt för sina får, ett verk som man kan se i Sinebrychoffs konstmuseum i Helsingfors. Det kunde vara åländsk skärgård nästan fyra århundraden senare. Idyllen är fullkomlig. Solen värmer, en lätt sydvästlig vind svalkar, sommarens armada av seglare rör sig i sundet. Det är som att medverka i ett uråldrigt skådespel, där djurens roller är lika viktiga som människans. I nästa scen är tackorna redan på väg till sin skyddade oas inne i skogen.

Jag har alltid gillat får, men sällan mött dem på nära håll. Nu inser jag att de är en av de viktigaste djurarterna om vi vill leva i balans med naturen. När jag ser ”våra” duktiga tackor sluka all onödig växtlighet förstår jag deras ursprungliga roll som kulturlandskapets ihärdiga försvarare.

Får har alltid lyfts fram i klassisk herdediktning, som hos Vergilius i eposet ”Georgica”. Den portugisiska poeten Fernando Pessoa utvecklade ett intrikat lyriskt universum där han använde sig av många olika heteronymer. En av dem, kanske den som stod hans riktiga jag närmast, hette **Alberto Caeiro**.

Han sjöng det enkla lantlivets lov i märkliga förmoder-nistiska dikter, motsägelsefulla och drömligt svävande mitt i sin jordfasthet: ”Pris ske himlen och jorden och mina uppmärksamma öron och ögon och min själs klara enkelhet”.

I sviten ”Fåraherden” och uppföljaren ”Den förälskade herden” förenas djupa existentiella frågeställningar med en närmast romantisk livsuppfattning. Diktaren som val-lar sina får funderar över stort och smått, lyckan i vardagen, Guds närvaro eller frånvaro: ”Tingens häpnadsväckande verklighet är något som jag upptäcker varje dag.”

Hans umgänge med fåren ger orden en avklarnad skönhet och dikten belyser samtidigt den allt utgivande kärlekens väsen. Han känner hur förälskelsen stiger inom honom med den älskades ansikte likt en strålende solros på fälten där fåren betar.

Fåraherden hos Pessoa skulle ta trivts vid vår strand. Kanske han rentav skulle ha spelat flöjt för dem? De frodiga tackorna vänder sina vänliga ögon mot oss och nosar försiktigt på den utsträckta handen. Skönjer jag inte ett leende i blicken?

I ett lyckligt nu delar vi en plats i livet.

» Opera Recension

I torsdags var det premiär för Kulturföreningen Katrinas storsatsning ”Lisbeta”. I centrum av bilden Sofie Asplund (som gör linus).

Svärtan dominerar när

Kulturföreningen Katrinas ”Lisbeta – en trollkona skall du icke låta leva” – som har urpremiär på torsdagen är en opera i två akter, komponerad av **Karólína Eiríksdóttir**. I centrum för den nyskrivna satsningen står häxförföljelserna i Sund åren 1666-67.

Librettot av **Carina Karlsson** och **Ida Kronholm** är välskrivet, poetiskt och drabbande, flera meningar är bekanta från Karlssons roman ”Märket” (2019) och från hennes ”Lisbeta – Per Skarps hustru” (1996).

En mytomspunnen fågel är först in på scen. Skatan (**Veli Kujala** på kvarttonsackordeon) är nämligen en fågel som i folktron associerats med bud om an-nalkande olycka och död. Vissa trodde också att skatan kunde vara en häxa i fågelgestalt – vilket förstås gör djuret till en synnerligen välvald pusselbit i ”Lisbeta”.

Skatans närvaro bådär inte heller gott den här gången, det ska publiken i Alandica snart få erfara. Det är nämligen tonerna från just hans instrument som planterar idéerna om trolldom och skuld hos människorna i trakten. Ett smart grepp, och uppvigglaren hade gärna fått synas mer!

Scenografen Maria Antman har, med inspiration av Skälberget i Sund, byggt ett berg som på ett skickligt sätt utnyttjas i **Soledad Howes** koreografi. Högt och hotande tornar det upp sig i bak-

Lisbeta – en trollkona skall du icke låta leva, urpremiär

Var: Alandica, auditoriet.

När: Torsdagen den 14 juli kl 19.

I rollerna:

• Sofie Asplund, sopran.

• Philip Björkqvist, basbaryton.

• Dan Karlström, tenor.

• Jenny Carlstedt, mezzosopran.

• Therese Karlsson, sopran.

• Aarne Pelkonen, baryton.

• Veli Kujala, kvarttonsackordeon.

• Kör.

• **Musik:** Karólína Eiríksdóttir.

• **Libretto:** Carina Karlsson och Ida Kronholm.

• **Dirigent:** Anna-Maria Helsing.

• **Kördirigent:** Pipsa Juslin.

• **Regi:** Ida Kronholm.

• **Koreografi:** Soledad Howe.

• **Scenografi:** Maria Antman.

• **Kostym:** Matilda Karlström.

• **Mask:** Emelie Eriksson.

• **Ljusdesign:** Mari Agge.

• **Repetitör:** Dmitri Tyapkin.

• **Ansvarig producent:** Barbro Sundback.

grunden, berget är format likt en trappa och de olika stegen nyttjas till exempel för att markera skillnad i status mellan de olika personerna. När nämndemännen samlas sätter de sig på rad, högt ovanför kvinnorna – det råder ingen tvekan om vem som har mest att säga till om. På berget söker Lisbeta (**Sofie Asplund**) och hennes make Per (**Aarne Pelkonen**) också ro medan skrällen i socknen sprider sig.

I den andra akten har bergets baksida vänts mot publiken, vi befinner oss i slottets fängelse-håla nu. Det blir effektivt när de redan avrättade kvinnorna tar plats på berget, vända från oss, medan de anklagade kvinnorna kurar ihop sig likt stenbumling-

ar nedanför. Berget kan också öppnas, och med hjälp av **Mari Agges** ljussättning skapas illusionen av att det rymmer ett brinnande helvete – Blåkulla kanske?

En annan minnesvärd scen är den där för trolldom anklagade Karin (**Jenny Carlstedt**) i vända och vanmakt tvingas inse att hon plötsligt befinner sig i händelsernas centrum, allt kretsar kring henne samtidigt som folk skyr henne som pesten och skyndar på stegen när de passerar.

I jakten på trollkonor letade kyrkans män efter märken på kvinnornas kroppar, märken som skulle bevisa att de var just häxor. Kvinnorna kläddes av och fick stå där nakna framför männen i

Dubbelt upp

I dag publicerar Ålandstidningen två recensioner av "Lisbeta", som hade urpremiär på torsdagen. Eivor Lindström recenserar det musikaliska och Annika Kullman libretto, scenografi, kostym och så vidare.

Tonerna från Veli Kujalas kvartttonsackordeon uppviglar kyrkoherde Bryniel Kjellinus (Dan Karlström).

Foto: Tiina Tahvanainen

Andra akten bjuder på musik med mer spännvidd och energi

Det är dragspelaren **Veli Kujala** som öppnar operan "Lisbeta". Lite oväntat, för dragspelet som det ser ut i dag, fanns inte på 1600-talet. Det representerar ändå väl de musikinstrument som kyrkan ansett som farliga. I dragspelet använder tonsättaren **Karólína Eiríksdóttir** tritonus-intervallet, också benämnt djävulens intervall, för att skapa en kuslig och dramatisk stämning. Intervallet återfinns också i körsången samt hos solister och orkester.

Karólína Eiríksdóttir har undvikit att skapa musik med traditionella medeltida klanger utan valt en modern ton-dräkt som bottnar i textens innehåll. Dock finns i operan inslag av toner och harmonier som knyter an till det folkliga.

Redan i den första akten möter vi våra kända åländska operasångare som med stor musikalitet och skönsång bjuder oss in i den ockulta världen. Vi hör **Jenny Carlstedts** suveräna mezzosopran, **Therese Karlssons** dramatiska sopran och förstås **Sofie Asplunds** imponerande sopran i huvudrollen som Lisbeta. De förmedlar supersnyggt häxprocessens onda tid. Men den första akten blir musikaliskt överlag lite svåråtkomlig genom sitt fåtoniga tonspråk och avsaknad av längre arior.

Orkestern hörs återhållet i blåsinstrument och stråkar. Scenen med **Philip Björkqvists** magnifika tolkning i rollen som häradshövding Nils Psilander bryter dock likriktningen. Vi är alla plötsligt med i häxprocessens skeenden, lyssnar och förstår. Tenoren **Dan Karlström**, som gestaltar den nitiske kyrko-

herden Bryniel Kjellinus, är en sprätt som till och med blir humoristisk. Och Karlströms tenor vässar ytterligare karaktären.

I den andra akten möter vi musik med mycket större spännvidd och energi. Här hör vi spännande orkestermusik, utvecklad körsång och längre arior. Musiken och sceneriet finner sitt samspel och ihop med ljussättning skapas ett enda stort konstverk.

Här återfinns jag Karólína Eiríksdóttir som den tonsättare jag lärde känna i operan Magnus Maria. **Anna-Maria Helsing** leder och dirigerar musiken på sedvanligt skickligt sätt och lyfter därmed fram tonsättarens unika verk.

De solistiska insatserna i Lisbeta är imponerande och speciella, inte minst för att nästan alla kommer från Åland. Och Sofie Asplund i rollen som Lisbeta kommer jag länge att minnas, i hennes hjärtskärande höga sångton i de ögonblick då Lisbeta ska avrättas.

Lisbetakören med amatörsångare från Åland sjunger och agerar mycket bra. Kvinnorösterna agerar ofta tillsammans med solisterna i flertalet musikaliskt krävande och intensiva scener.

Kvar i mitt minne sitter slutscenen när en trio av manliga korister sjunger "denna häxprocess måste få ett slut". Och Karólína Eiríksdóttir skapar här musik som förflyttar oss ned i den senmedeltida verkligheten. Ned till den folkliga rösten och sången, så som det talades och sjöngs.

Eivor Lindström

titelrollen) och längst fram Philip Björkqvist (som häradshövding Nils Psilander) och Dan Karlström (kyrkoherde Bryniel Kjellinus). Foto: Tiina Tahvanainen

häxprocesserna skildras

byn, dömda redan på förhand.

Det är en lättnad att kvinnorna i den här uppsättningen är befriade från all form av dylik exponering, och också från det frosseri i detaljerade beskrivningar av kvinnovåld som i dag förekommer så flitigt i allt från nyhetsrapportering till deckarromaner.

Det är som att regissören Ida Kronholm tänkt "nog nu, det räcker". Inga kläder slits av, inga yxor faller, inga eldar tänds. Den första avrättningen skildras i stället på ett stillsamt sätt, med ord som är nog så grymt illustrativa i sin enkelhet:

"Han låter yxan falla och jag är död. En gång till och huvudet skiljs från kroppen."

Kostymören **Matilda Karlström** har skapat dräkter som i regel är ganska avskalade i sin enkelhet, och som ger ensemblen spelrum att röra sig fritt, klättra på berget och krypa på golvet. Därför sticker det ut när häradshövding Nils Psilander (**Philip Björkqvist**) byter ut sin svarta klädnad till en partystass i guld i samband med att han förkunnar en dödsdom. I det som är kvinnornas värsta stund lever han upp, glänser och glittrar.

Det är inget lättuggat ämne den här operan tar upp, att det rör sig om en tragedi baserad på verkliga händelser vet nog de flesta i publiken på förhand. Det tungsinta behöver man varken sky eller skyla över, men jag saknar ändå fler av de strimmor av ljus

och hopp som jag minns från läsningen av Carina Karlssons "Märket": Hoppet om räddning som gnistrade till ibland hos de anklagade kvinnorna (förvisso bara för att snabbt släckas igen). Eller hur kärleken Lisbeta hade till sina barn och till gårdens djur förmedlades.

I den här uppsättningen är det mer jämna plågor och jag kommer på mig själv med att hoppas att scenen där kvinnorna går samman och driver med kyrkans män ska vara lite, lite längre. För när mörkret är så mörkt hela tiden, när det är så mycket ondska, sorg och orättvisa att man inte ens tillåts ana ljuset ibland blir det hela lite för statiskt och likriktat. Särskilt som vi alla vet hur det ska sluta.

Samtidigt blir uppdelningen i onda – det vill säga den bokstavs-trogne Nils Psilander och den lismande kyrkoherden Bryniel Kjellinus (**Dan Karlström**) – och goda nästan övertydlig. Byssborna, som spelas av den duktiga körens medlemmar, tillåts dock vara mer komplexa varelser, sådana som vi människor i allmänhet är. Ibland tvivande, ibland lättledda, ofta gör vi fel men de flesta av oss har en förmåga att efter ett tag inse om vi är riktigt fel ute.

Operan behandlar visserligen historiska händelser men ämnet, förföljelse och förtryck av en grupp i samhället – i det här fallet kvinnor – är inget som är reser-

verat 1600-talets häxprocesser. Även om vi i vår lilla avkrok av världen sedan länge är förskönade från offentliga avrättningar finns det andra länder där sådana fortfarande anordnas, där kvinnor fortfarande är rättslösa. Och mäns våld mot kvinnor förekommer förstås i alla samhällen, även vårt.

När stämningen jagas upp kan det gå snabbt utför för den som drabbas, det fick de trolerianklagade kvinnorna erfara när grannarna plötsligt vände dem ryggen, och det vet också många kvinnor i dag – särskilt personer på ledande poster. Kvinnor som sticker ut, som täcks ta plats, kvinnor som bara vill leva sina liv eller som vill ha samma levnadsvillkor som män, alla riskerar de att råka illa ut. Och på det sättet är "Lisbeta" inte bara en historisk återblick till det som varit utan också en kommentar till det som är i dag.

Lisbeta Skarp, Karin Persdotter, Maria Nilsson, Ebba Hindrichzon, Anna Bengtsson, Margreta Mårtensdotter och Ingeborg Olsdotter, har de fått upprättelse nu, så här drygt 350 år efter att de avrättades? Det har de. Åtminstone låter den här operan oss inte glömma dem.

Text
Annika Kullman
annika.kullman@alandstidningen.ax
tel: 26 644

